
Näringslivets rationalisering

Author(s): Curt Rohtlieb

Source: *Ekonomisk Tidskrift*, Årg. 21, Del 2: Nationalekonomiska Studier Tillägnade Professor David Davidson (1919), pp. 147-159

Published by: Wiley on behalf of The Scandinavian Journal of Economics

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/3437615>

Accessed: 27-06-2016 09:44 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at
<http://about.jstor.org/terms>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

The Scandinavian Journal of Economics, Wiley are collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Ekonomisk Tidskrift*

Näringslivets rationalisering.

Af Curt Rohtlieb.

Behofvens suveränitet inom det ekonomiska lifvet är ett postulat, som ständigt mött motsägelse, åtminstone i tysthet. Om än national-ekonomerna ganska mangrant i ena ögonblicket framhålla behovstillfredsställelsen som det ekonomiska livets högsta norm, medgifves i nästa ögonblick oförbehållsamt, att behovven själfva kunna sättas under debatt — om blott debatten förvisas utom nationalekonomiens rāmärken.

Krafven att revidera behovsskalan kommer man nog ej ifrån, och därmed träder såsom norm för näringslivet i det spontana behovets ställe reflexionen, i sina primitiva yttringar ofta tyvärr än mera oberäknelig och nyckfull. Dess första verkan blir enligt sakens natur af prohibitiv art. De tidigaste restriktionerna mot den fria behovstäckningen ha i regel föranledts af lagstiftarens ovilja mot nymodig lyx, hvars verkningar redan på de äldsta stadier af förmögenhetsdifferentiering samt i de mest skilda samhällsskick fruktats af statsmän och moralister. Denna misstänksamhet mot lyxbehovven har aldrig helt förlorat sitt inflytande på lagstiftningen och har funnit stöd än hos den aristokratiska omsorgen om de högre ståndens företrädesrättigheter till förnämliga varor (siden, vin m. m.), hvilkas bruk för menige man vore otillständigt, än af den demokratiska förtrytelsen mot just dessa rättigheter, än af omsorgen om statens kassa, som borde få draga nytta af lyxbehovvet, än af månhet om den enskildes, som kunde taga skada däraf, än af religiöst asketiska, än af rationalistiska tendenser. Den hämtar sin näring ur de mest skilda föreställningskretsar.

Långt äldre än det vetenskapliga tänkandet i ekonomiska frågor är sålunda kritiken af behovven och deras kategoriska imperativ. Det ligger något paradoxalt däri, att behovvens irrationella norm för handlande vunnit sitt erkännande, just i samma mån ett vetenskapligt betraktelsesätt af samhällets ekonomi trängt igenom. De skolastiska författarna intaga ännu

en dubbelställning.¹ Den stora grundläggaren Thomas ab Aquino bröt redan medvetet med det kristliga föraktet och förnekandet af de timliga behofven såsom norm för handlandet. Han gör det med tvekan och med rent teologisk motivering. En motsatt ståndpunkt hade dock legat till grund för tidigare generationers uppfattning af samhällslifvets ändamål och häfdats af den närmast föregående tidens väldigaste ande, Innocentius III. Men ett vetenskapligt tänkande var blott möjligt på den af skolastiken anvisade vägen. Sinnrikt infogade Thomas ab Aquino sin konsumtionslära såsom ett led i teorien om den af Gud instiftade staten, i det att han såsom gräns för tillåtliga behof satte ett ståndsmässigt lefnadssätt och intet annat.² Utöfver denna gräns fick man ej använda sina inkomster eller tillhörigheter efter behag, utan det öfverskjutande skulle ägnas de fattiga. Under hela medeltiden och långt senare vidhållles denna uppfattning, ehuru gränsen för den individuella dispositionen alltmera utslätas genom förtolkningar till individens förmån.

Med fältropet *laissez faire, laissez passer* trängdes tendensen att underkänna mindervärdiga behof tillbaka, trots de reservationer, som ofta med styrka gjordes ur vidare synpunkter än de rent ekonomiska.

Minst har samma tendens kunnat finna sig uttryck under den fria konkurrensens tid, ehuru denna växte upp ur upplysningstidens naturrätt. Af 1700 talets nyttighetsiffrare utdömdes visserligen lyxbehofven principiellt, men i den idékrets, som merkantilisterna företrädde, spelade lyxen en roll såsom det nödvändiga korrektivet mot ohejdad rikedomskoncentration, ehuru motsägelse ganska ofta lät höra sig.³ Tendensen att ordna den enskildes behofstäckning med bättre förstånd, än han själf besitter, har väl redan länge ansetts stå i strid med själfva konsumtionens begrepp att tillfredsställa det hushållande subjektets behof, hvilkas egenkap af verkliga eller inbillade ingen annan kan bedöma. I dessa yttersta tider har, det oaktadt, hela folkförsörjningsproblemet behärskats af en politik, som hvilar på motiv, hvilka ha den största släktskap med 1700 talets utilitaristiska uppfattning. För att finna ett värdigt motstycke till

¹ Deras ställning till de timliga behofven och ägodelarna röjer sig tydligast i läran om privategendomen. Jfr M. Maurenbrecher, *Thomas von Aquinos Stellung zum Wirtschaftsleben seiner Zeit*, Leipzig 1898, ss. 101 o. ff. Se äfven ss. 43 o. ff., där bruk af främmande förnödenheter utdömes.

² Se Handwörterbuch der Staatswissenschaften af J. Conrad m. fl. 1911, Band VII, F. Walters artikel s. 1192. Jfr Maurenbrecher, *anf. arb.* s. 107.

³ Landauer, O., *Die Theorien der Mercantilisten und der Physiokraten über die Oekonomische Bedeutung des Luxus*, München 1915, s. 63. Jfr äfven O. Wieselgren, *Om yppighets nytta*, Stockholm 1912.

Walther Rathenaus kärfva och radikala utdömande af all lyx, måste man gå till Jonathan Swift, som i den sista af sina ryktbara resor, den till hästlandet, med upplysningstidens högdragna stoicism skildrade ett samhälle, där alla leddes blott af förnuftiga begär och där smaken för lyx betecknades såsom det onaturligaste af allt.

Men om hvarje värdesättning af de olika behofven faller utom själfva nationalekonomien, följer dock af principen för hushållandet, att en utmönstring af somliga behof måste ske. Skall ett förråd räcka för längre tid, måste behofstillfredsställelsen just enligt samma princip (»Prinzip der Wirtschaftlichkeit») inskränkas likformigt för hela tiden.¹ Den utväg, som i regel förbigås såsom icke hörande till nationalekonomien, är att utdöma vissa arter af behof i stället för vissa grader af behofstillfredsställelse. Den oreflekterade behofstillfredsställelsen gynnar de i tiden närmaste behofven på framtidens bekostnad. Att undertrycka stundens behof är en rationalisering, hvarmed det nationalekonomiska tänkandet och ännu mera handlandet sedan gammalt är förtroget. Men minst lika viktigt för folkhushållningen är utmönstrande af *till sin art* oväsentliga behof, så att subjektets varaktiga väl därigenom främjas. I båda fallen vinnes en större summa af behofstillfredsställelse på grund af hälsosam kritik gent emot *för ögonblicket* lifligt kännbara behof. När den moderna nationalekonomien skjuter det senare fallet af rationalisering åt sidan, innebär detta en begränsning af principen för hushållande, som särskildt i belysning af denna principens verkningar under kriget måste förefalla rätt konstlad. Det vetenskapliga tänkandet har för att lösa sin uppgift gent emot de ekonomiska frågorna länge — kanske nödtvunget — begränsat sig att taga de gifna behofven för goda såsom norm för ekonomisk verksamhet. Inom det ovetenskapliga tänkandet, eller kanske rättare utomvetenskapliga, ha män som Justus Möser och Thomas Carlyle städse hållit vidare horisonter öppna.

Att det ekonomiska tänkandet icke, såsom ofta framhålles,² har att taga behofven blott såsom något gifvet, visa slutligen åtgärder för tvångsundervisning, nykterhet m. m. i alla ordnade samhällen och särskildt i trångmål under krig o. s. v. Ett genomgående drag, sammanhängande

¹ Cassel sammanfattar dessa i hvarje »Grundlegung» förekommande synpunkter koncist i sin *Theoretische Socialökonomie*, Leipzig 1919, ss. 3 o. 4.

² Jfr Cassel, *anf. arb.* s. 7, där just den vanliga åsikten upprepas, oaktadt nyss förut framhållits såsom en berättigad uppgift att icke gifva efter för ögonblickets behof på bekostnad af varaktigare behofstillfredsställelse.

med statsmaktens kraftigare utveckling, är just en rationalisering af själfva behofven, hvaraf naturligen näringslivet i dess helhet röner inverkan.

Men Rathenaus samhälle — och vårt eget — har ledts af starkare impulser; först krigstidens nödtvång har framtvingit det särskiljande mellan nödvändiga och öfverflödiga nyttigheter, som ligger till grund för ransonering af de förra (och som förut hörde hemma hos samhällsförbättrare af en äldre typ). Man fann sig stå inför nya problem, när allas kraf att få del af de knappa förråden af nödvändighetsvaror skulle tillgodoses. Jämsides med ransoneringen uppstodo två frågor: hvilka behof äro de mest nödvändiga, och hvilket värde hafva de olika varorna med hänsyn till just dessa behof? Svaret på den förra frågan innebar en direkt rationalisering af konsumtionen; svaret på den senare en omläggning af produktionen, hvarigenom konsumtionen ytterligare drefs in på banor, mera öfverensstämmande med vetenskapens anvisningar än med subjektets (tillfälliga) önskringar.

Den första praktiska åtgärden, direkt föranledd af den förra frågan, var hos oss exportförbud, som omedelbart efter krigsutbrottet drabbade nästan alla slags spannmål, gryn och mjöl. En omfattande import af spannmål igångsattes därjämte efterhand. Öfriga lifsmedel exportförbjödos, delvis dock långt senare, de animaliska till stor del först under loppet af åren 1916 och 1917. Att denna åtskillnad gick i samma riktning som den senare på vetenskaplig grund stödda folkförsörjningspolitiken, torde väl hafva berott mera på en lycklig instinkt än på en medveten plan. I Tyskland hade visserligen folknäringsproblemet långt före kriget nått fram åtminstone till en rationell frågeställning: huru vinner man med minsta möjliga uppoffring existensminimum åt största möjliga flertal? Men undersökningarna härom, hvilka för öfrigt voro ganska bristfälliga, tyckas föga hafva observerats hos oss.¹ Inför den hotande afspärningen nådde näringsbehofvet — jämte krigsindustriens behof, som här alldeles förbigås — en suverän roll. De behof, som ej ur samhällsnyttans synpunkt kunde godkännas, skötes nu åt sidan lika radikalt som af gångna tiders nästan glömda moralister. Den statsfinansiella synpunkten, som länge utgjort statsmaktens enda förbindelseled med reglerandet af konsumtionen (finanstullar), lämnades i stället helt åsido, och till de hänsyn, som förut betecknats såsom rent ekonomiska, trädde konsumtionsregleringen efterhand i ett ganska märkvärdigt motsatsförhållande.

¹ Det första försöket att med hjälp af fysiologisk kemi besvara frågan om behofvet per innevånare i ett helt land af ägghvita, fett och kolhydrat torde ha gjorts af Simler, *Versuch einer Ernährungsbilanz*, 1876.

Förebilden blef från början Tyskland, där förhållanden tryck var våldsammast. Hur skulle hungersnöden förekommas? Fysiologerna svarade, att lifsmedlens näringsvärde berodde på deras halt af kolhydrat, fett och äggvita, hvilkas kalorivärden voro resp. 4,1, 9,3 och 4,1, samt att dessa ämnen inom vida gränser kunna träda i stället för hvarandra, utan att folknäringen blir lidande, hvarvid dock en viss genomsnittlig kväfvemängd städse är nödvändig. För fullvuxna personer kan behovet uppskattas till 3,000—4,500 kalorier om dagen, beroende på deras arbete och öfriga förhållanden. Produktionen måste därför inriktas på sådana varor, som för billigaste pris lämna största kalorimängd. Därvid komma främst vegetabiliska födoämnen i betraktande, särskildt spannmål, potatis, socker, ärtor och bönor.

Det faller då genast i ögonen, att marknadsvärdet bestämmes af helt andra faktorer än af näringshalten. Arom, lättsmälthet, hållbarhet och många andra egenskaper måste erkännas såsom berättigade normer för värdering och alltså mer eller mindre rationella; af de andra för värdet normerande egenskaperna äro utan tvifvel flera rent konventionella eller inbillade. Det behöfves därför en på själfgranskning grundad *viljeakt* för att utmönstra dessa senare så grundligt som möjligt och de öfriga i den mån man finner de mindre rationella behofven utgöra en alltför betungande lyx. Själfva behofsskalan ändras sålunda. Och produktionen har att rätta sig därefter. En sådan förskjutning af näringslifvet pågick redan länge före kriget.¹ Men aldrig har den normala behofstäckningen så konsekvent som under senare år omgestaltats efter ett artificiellt schema.²

Denna folknäringens rationalisering kan ernås på fyra vägar, som anlitas turvis och med växlande framgång. Man kan direkt försvåra afsättning och produktion af en förnödenhet för att indirekt framtvinga produktion af andra (t. ex. genom exportförbud), man kan gynna produktionen af dessa senare (t. ex. genom minimipris eller billigare råämnen), man kan hindra anskaffning och konsumtion af en vara för att indirekt påverka efterfrågan af andra (genom upplysningsverksamhet och i nödfall transport- och försäljningsförbud) och man kan uppmuntra konsumtionen af dessa senare (t. ex. genom prisnedsättning eller upplysningsverksamhet). Alla

¹ Jfr C. Rohtlieb, De nyaste riktlinjerna för landtbrukets ekonomi, Ekonomisk Tidskrift 1914, ss. 145 o. 148.

² Den drifvande kraften var väl från början ett folkligt kraf att fördela lifsmedlen jämnt mellan olika inkomsttagare, och för flertalet blef *ransoneringen* statsingripandets hela syfte. Redan ett ytligt studium af kristidsförfattningarna visar dock, att dessa snart fingo en större räckvidd och ett annat innehåll, som vi här betecknat såsom *rationalisering*.

sätten ha försökts. Friktionsmotståndet har dock varit stort, och statsmaktens åtgärder ha ibland måhända neutraliserat hvarandra. Detta sista har varit fallet särskildt beträffande de prisreglerade varorna.

De varor, som haft största betydelsen för folknäringsens rationalisering, äro spannmål, potatis och socker. I negativ bemärkelse kan det samma sägas om fläsk, mjölk och smör, hvartill såsom njutningsmedel komma spritdrycker och kaffe. Öfriga varor måste redan af utrymmes-skäl här förbigås. Beträffande konsumtionen af spritdrycker och kaffe är någon siffermässig framställning icke möjlig, redan på den grund att smyghandeln haft en betydlig omfattning. Att konsumtionen högst väsentligt inskränkts, kan man dock med visshet påstå.

Det förmynderskap, som krigstiden föranledde, var, såsom redan antydts, icke någon principiell nyhet utan måste ses mot en idéhistorisk bakgrund, som här endast kunnat skisseras. Nytt var blott medlet för rationaliseringen, lagstiftningens särskiljande af födoämnen med olika näringshalt. Detaljerna härvid måste förbigås och blott resultatet statistiskt angifvas.¹

Den förändrade situationen på lifsmedels- och fodermarknaden återspeglas i statistiken öfver antalet kreatur under krigsåren. Enligt Statistiska centralbyråns meddelanden öfver husdjursräkningar, senast den 1 juni 1918, utgjorde antalet

	1913—14	1915	1916	1917	1918
Storboskap ²	2,612,701	2,460,593	2,376,400	2,480,022	2,185,098
Kalfvar	456,428	423,311	536,759	540,359	399,061
Får	1,205,245	1,146,328	1,198,469	1,344,202	1,409,473
Svin	453,230	371,021	379,412	351,513	231,950
Grisar	570,228	520,079	685,984	678,454	401,912
Hästar (ej föl)	619,890	626,693	650,741	658,728	661,819

Man måste emellertid äfven veta den årliga utgallringskvoten för ifrågasvarande djur för att känna lifsmedelstillgången. Den fullständigaste utred-

¹ En värdefull undersökning om lifsmedelstillgången har utförts af statens krigsberedskapskommission, betänkande del IV, Sthlm 1918. Detta afser dock ej tillgången för vissa år, utan under hypotetiska fall af afspärning och krig, hvadan de beräknade siffrorna här ej kunnat begagnas. De använda metoderna ha dock stort intresse.

² I statistiken skiljes mellan oxar, tjuvar, kor och ungnöt, hvilka alltså här adderats.

ning härom har lämnats af B. Låftman.¹ Utgående från hans siffror kan man sätta utgallringsprocenten för storboskap till 14,4 procent, hvilket utgör det vägda medeltalet för de af Låftman angifna utgallringstal för oxar, kor och tjurar. Kalfvar kunna ej här medräknas, då utgallringsprocenten genom vissa mot handeln med kalvkött riktade statsåtgärder förskjutits på ett fullkomligt oberäkneligt sätt. Att därvid ersätta bristen på säkra siffror med antagna skulle utan tvingande skäl införa ett moment af godtycklighet i beräkningarna.

I den förut återopade beräkningen ang. köttförbrukningen i Sverige antages, att efter 100 kor årligen 63 kalfvar och ungnöt utgallras med en medelvikt af 38 kg. Båda dessa siffror måste dock betecknas såsom synnerligen problematiska. Utgallringen af ungnöt är erkänt af underordnad betydelse i jämförelse med öfrig slakt. Antalet slaktade kalfvar kommer säkerligen ej till synes i någon statistik, då deras lifslängd är synnerligen kort och deras antal i genomsnitt torde variera betydligt under olika årstider; man vet med andra ord alls ej, till huru stor del deras lifslängd i dess helhet faller utom den tidpunkt, som husdjursräkningen afser. I denna undersökning, där fråga blott är om förändringarna i lifsmedelstillgången, är berörda lucka af mindre betydelse. Man får antaga, att utgallringen af ungnöt och kalfvar ej alltför mycket afvikit från utgallringen af öfriga nötkreatur.

Att fårstammen ökats, kan väcka förvåning, men beror säkerligen på den ofantliga stegringen af ullprisen.

Antalet svin har väsentligen minskats under perioden. Säkrare än slakthusstyrelsens siffror torde i detta fall siffrorna i Låftmans nämnda undersökning vara, hvilken grundats på bl. a. en af svenska svinafvelsföreningen genom kommitterade 1909 gjord beräkning. På grund af denna källa kan för såväl svin som grisar en genomsnittsvikt af 83 kg. antagas.

Enligt sistnämnda källa utgör den årliga utgallringsprocenten för får 50,4, för svin och grisar, tagna gemensamt, 129,6 och för hästar 5,4. Då förändringarna i tillgången på fisk, vildt och fjäderfä icke spelar någon nämnvärd roll, förbigås dessa födoämnen här.

För att tillförlitligt angifva mängden af animaliska näringsämnen måste man emellertid multiplicera antalet årligen slaktade djur med siffran för genomsnittsvikten af matdugligt kött (och fläsk). Att få någon sådan för hela riket giltig siffra är tyvärr ogörligt, men en god ledning lämna de viktsiffror, som de större städernas slakthus- och saluhallssty-

¹ Skandinavisk Veterinärtidskrift, årgång 1914, häfte 6, ss. 135 o. ff.

relser i sina årsberättelser meddela.¹ Mest representativa för landet i dess helhet äro siffrorna från Stockholm. För år 1918 föreligga ännu (maj 1919) inga siffror publicerade, men man kan utan allt för stort fel antaga dem lika med 1917 års siffror, ehuru medelvikten måhända något sjunkit. Den sänkning i medelvikten af uppslaktadt kött hos storboskap, som utmärkte de första krigsåren, blef sedermera — helt naturligt förresten — allt mindre och mindre märkbar, och kan säkerligen för år 1918 betecknas som minimal. För andra djurslag hafva höjning och sänkning t. o. m. omväxlat, beroende på tillfälliga förhållanden, delvis ändrad beräkningsgrund, hvarom här ej skall ordas. Hufvudvikten ligger hos storboskap, får och svin. Medelsiffrorna i kilogram kunna alltså sättas till:

	1914	1915	1916	1917—18
Storboskap	242: 11	201: 03	193: 03	190: 78
Större kalf	49: 09	63: 55	59: 12	56: 85
Mindre »	19: 20	18: 94	19: 41	19: 56
Får	15: 75	16: 31	15: 33	16: 66
Svin	72: 44	73: 37	86: 06	79: 70
Spädgris	10: 49	10: 04	9: 12	8: 70
Häst	279: 52	271: 77	270: 52	240: 75

Medelst de sålunda gifna siffrorna kan tydligen tillgången på animala lifsmedel för ifrågavarande år beräknas.

Öfvergå vi härpå till de vegetabiliska, måste det starka behovet af sådana naturligen verka stimulerande på jordbruket, men två orsaker fördunkla resultatet. Dels har brist rådt på åtskilliga nödvändiga hjälpmedel för produktionens uppdrifvande, och dels beror skörden på väderlekens tillfälliga växlingar, som ibland stryker ett streck öfver både förväntningar och farhågor. Måhända vore därför skördearealens ökning en exaktare måttstock, men då ofta flera år förflyta från nyodlingens planläggning till den första skörden, kunna ändock konjunkturer ej med någon säkerhet under kortare tidsrymder afläsas å siffrorna för skördeareal eller nyodling. På sin höjd såsom komplement kunde dessa dock ha sitt värde.

Totalskörden har i deciton varit följande:

¹ Låftmans siffror utvisa ej ändringen i vikt under krigsåren, hvilken är synnerligen betydande.

	Hvete	Råg	Ärter	Bönor	Potatis	Socket ¹
1902—1912	1,807,630	6,200,720	324,530	51,230	14,768,850	8,634,500
1913	2,586,100	5,844,640	343,530	55,530	19,690,740	8,582,930
1914	2,423,780	6,801,400	191,600	18,150	17,036,080	9,666,860
1915	2,628,990	6,007,830	205,200	33,910	19,528,890	8,387,780
1916	2,459,870	5,419,210	323,730	45,540	14,973,500	9,372,420
1917	1,868,090	3,576,540	229,450	24,830	22,779,670	8,945,310
1918	2,450,190	5,027,790	513,110	35,930	19,358,400	8,122,870

Hafre och korn ha ej medtagits, ehuru de delvis användas till föda, då huvuddelen däraf, särskildt under krigsåren, utan tvifvel åtgått till foder och någon uppdelning mellan de två användningssätten ej är möjlig. Vid första ögonkastet förefaller skördeökningen i det hela föga utpräglad. Växlingarna äro skarpa och en så viktig gröda som råg visar snarare fallande än stigande tendens. Man måste emellertid komma i håg, att bristen på gödningsämnen i hög grad hämmat odlarens ansträngningar och att andra svårigheter såsom utsträckta militäröfningar, dyrare redskap m. m. verkat i samma riktning.

Det relevanta i fråga om lifsmedelsproduktionen är emellertid förskjutningen mellan vegetabiliska och animala lifsmedel. För att kunna jämföra dessa två slag måste man reducera dem till deras kalorivärde. Däri hafva ju båda sitt *raison d'être* från det allmännas synpunkt. Att ägghvitehalten dessutom har ett i kalorier icke mätbart värde, må gärna erkännas, men detta får sin egentliga fysiologiska betydelse först vid en sådan knapphet, som här ingalunda varit fråga om. Och de öfriga egenskaper, som göra ägghvitehaltiga födoämnen mera begärliga, måste betecknas som från förevarande undersöknings synpunkt mindre beaktansvärda. De respektive kalorivärdena måste således multipliceras för de animala födoämnen med produkten af antalet utgallrade djur och dessas nyttiga slaktvikt, i kilogram, samt för de vegetabiliska med totalskörden, i kilogram.

Syftet med denna undersökning är nämligen just att visa, huru lifsmedlens lyxegenskaper under kristiden förlorat i betydelse och i hvad mån en rationellare — låt vara artificiell — behofsskala kunnat omgestalta själfva produktionens grunddrag.

¹ Då blott det ur sockerbetan extraherade sockret användes till människoföda, ha siffrorna i denna kolumn uträknats med ledning af siffrorna för skördade sockerbetor, hvaraf 16 % ansetts utgöra sockermängden.

För de vanligaste födoämnena kan man uppställa följande kalorivärden, räknadt per kilogram:

Nötkött	2,420
Fårkött	3,280
Fläsk	4,600
Hästkött	1,360
Hvete	3,260
Råg	3,220
Ärter, bönor	2,640
Potatis	740
Socker (rent)	3,910

Om man nu multiplicerar varukvantiteterna med deras kalorivärden, erhålles följande antal kalorier, angifna i millioner.

	1902—12	1913	1914	1915	1916	1917	1918
Nötkött		266,359	266,359	208,288	193,156	199,229	175,537
Fårkött		31,381	31,381	30,908	30,372	37,021	38,818
Fläsk		506,420	506,420	440,928	527,192	509,641	313,643
Hästkött		12,725	12,725	12,508	12,928	11,647	11,701
Hvete	589,287	843,069	790,152	857,051	801,918	608,997	798,762
Råg	1,996,632	1,881,974	2,190,051	1,934,521	1,744,986	1,151,646	1,618,948
Ärter, bönor	99,201	105,352	55,374	86,885	97,490	67,130	144,947
Potatis	1,092,895	1,457,115	1,260,670	1,445,138	1,108,039	1,685,696	1,432,522
Socker	540,174	536,948	604,759	524,740	586,339	559,619	508,167

De för åren 1913 och 1914 återgifna talen för husdjur kunna, såsom ock Statistiska centralbyrån vitsordat,¹ anses såsom normala för åren närmast före kriget. Man kan därför beträffande husdjuren utgå från siffrorna närmast före kriget, d. v. s. husdjursräkningen den 1 juni 1914.

Förskjutningen af folknäringsens sammansättning under krigsåren framgår af efterföljande tabeller, af hvilka den senare tillika angifver växlingarna, betraktade med tiden före kriget såsom utgångspunkt.

Hvad som först faller i ögonen vid betraktande af anförda tabeller, är, såsom ju ock varit att vänta, nedgången i den totala disponibla kalorisumman. Men just däri har incitamentet legat till en strängare granskning af de på vana och kräsenhet beroende behofven. Minskningen har därför varit störst på de animala födoämnenas konto och framträder

¹ Jfr husdjursräkningen den 1 juni 1917, s. 21.

Tab. A.

År	Total- summa	Animala		Vegetabiliska	
		Summa	% af total- summa	Summa	% af total- summa
1913	5,641,343	816,885	14,48	4,824,458	85,52
1914	5,717,891	816,885	14,29	4,901,006	85,71
1915	5,540,967	692,632	12,50	4,848,335	87,50
1916	5,102,420	763,648	14,97	4,338,772	85,03
1917	4,830,626	757,538	15,68	4,073,088	84,32
1918	5,043,045	539,699	10,70	4,503,346	89,30
		summa	indextal	summa	indextal
1902—12				4,318,189	100
1913		816,885	100	4,824,458	111,7
1914		816,885	100	4,901,006	113,5
1915		692,632	84,8	4,848,335	112,3
1916		763,648	93,5	4,338,772	100,5
1917		757,538	92,7	4,073,088	94,3
1918		539,699	66,1	4,503,346	104,3

Tab. B.

åskådligast i den sista tabellen; de vegetabiliska tillfredsställa till billigare pris de trängande behof, som det allmänna måste tillgodose.

Hvad de särskilda posterna angår, har först och främst nötköttet minskats i hög grad, beroende på minskning såväl i djurantal som i medelvikt. I själfva verket torde nog minskningen i denna kaloripost hafva blifvit ännu större genom den förskjutning, som köttets sammansättning torde hafva undergått; fetthalten har nämligen säkerligen minskats och därmed kalorivärdet. Då detta icke siffermässigt kan angifvas, må här uppmärksamhet blott fästas på, att verkligheten nog öfverträffar bilden på ett sätt, som blott kan bekräfta det förut sagda.

På dessa siffror kan man afläsa resultatet af ett flertal dels samverkande dels hvarandra motverkande krafter. Såsom broms på hvarje förändring af födan verkar naturligen befolkningens invanda diet, men förskjutningen hade det oaktadt säkerligen blifvit långt större, om ej flera af statens åtgärder motverkat hvarandra. Här är ej platsen att omtala, huru maximipriser och minimipriser på samma vara aflöst hvarandra, huru samma produktionsgren uppmuntrats af billiga råämnen och afskräcks af beslag eller huru den principiella sträfvan att gynna spannmålsproduktionen korsats af ingripande mot den fria prisbildningen. Det betydelsefulla

är den artificiella omjusteringen af behofsskalan och dess inverkan på produktionen.

Från gränsnytteteoriens sida möts man då af en tungt vägande invändning. Om de mera kännbara behofven bli lidande till förmån för behof, som konsumenten själf sätter mindre värde på, blir ej summan af behofstäckning mindre då? Jo, tydligen, om man ser till konsumentens *momentana* behof. Och dessa har man tyvärr ofta vid undersökningar efter v. Wiesers¹ m. fl:s förebild i sikte, ehuru det ingalunda kan sägas ligga i gränsnytteteoriens natur att hålla sig blott till de oreflekterade behofven. Den roll, som felbedömning af behofven spelar, har särskilt undersökts af Pigou.² Genom en korrigerig af irrationella behof kommer i själfva verket den nya behofsskalans gränsheter att få högre värde och därigenom totaliteten af behofstillfredsställelse att ökas.³

Men äfven om individens förmåga att inse sin varaktiga och verkliga fördel skattas ganska ringa, är det troligt, att statsmakten kan bedöma hans behof bättre? Från vox populi kommer nog som svar ett rätt enstämmigt nej. I själfva verket kan det ej bli frågan om mera än ett genomsnittligt korrektiv af den samlade efterfrågan, med minsta intrång på de individuella behofvens autonomi. Icke minst minnet af krigsårens förmynderskap manar till yttersta försiktighet. Men statsmaktens medverkan vid behofsskalans bildande, som väl aldrig varit fullständigt främmande för någon tid, kan ej heller ur gränsnytteteoriens synpunkt helt utdömas. Där om har man under krigsåren fått en något hårdhänt påminnelse, som emellertid i grunden icke innebär något principiellt nytt. Ett öfverindi-

¹ Jfr Grundriss der Socialökonomie, del I, Theorie der gesellsch. Wirtschaft, 1914, ss. 158 o. ff. samt passim.

² Wealth and Welfare, London 1912, särskildt ss. 1—12 samt 104 o. ff. Gent emot äldre gränsnytteteorier innebära Pigous undersökningar så tillvida ett betydligt framsteg, att behofsskalan sättes i relation till subjektets verkliga och varaktiga fördel; gagnet af en öfverindividuell korrigerig af skalan framträder därvid som den naturliga slutsatsen. Här må endast hänvisas till resultatet af Pigous analys, hvars enskildheter här ej kunna kritiseras.

³ Skillnaden mellan det (tillfälliga) begäret och viljandet har länge beaktats inom psykologien. Tydligast märkes skillnaden hos minderåriga, hvilkas önskniggar ofta ej leda till verklig behofstillfredsställelse. Detsamma gäller för vuxna beträffande t. ex. hälsofarliga njutningsmedel; och om ett matförråd, fördelat öfver en längre tid, är tillräckligt, men omedelbart förtärande medför hungersnöd, utgör tydligen ett frivilligt eller tvunget försakande för ögonblicket ett mindre intrång i behofstillfredsställelsen än det annars inträffande ihjälsvältandet. Ett handlande efter ögonblickets intryck är då till sin beskaffenhet förbundet med ett viljande i motsatt riktning, ty man *vill* ju ej svälta ihjäl. Varje undersökning härom faller naturligen utom nationalekonomien, som dock ej kan afvisa psykologiens *resultat*, lika litet som t. ex. fysiologiens. Jfr härom Sigwart, Der Begriff des Wollens, i Kleine Schriften, Tübingen 1889.

viduellt ingripande för behofsskalans justering tolereras ju inom många områden (nykterhet, folkuppfostran m. m.). När de momentana behofven få vika för mera varaktiga, ter detta sig som ett afsteg från gränsnytteprincipen, blott så länge subjektet vidhåller sin primitiva värdesättning. I den mån behofsskalan ombildas, försvinner hvarje diskrepans, som kan stöta gränsnytteprincipen.

Den idéhistoriska återblick, som förut lämnats, har blott lärt oss att ett öfverindividuellt ingripande gent emot mindervärdiga behof under vidt skilda tider erkänts. Teorien har att förklara, i hvad mån detta är förenligt med det ekonomiska lifvets lagar. Och statistiken visar, hvilka verkningar det haft under en tid, då det praktiserats kraftigare och målmedvetnare än någonsin förr.

